

Blok 3

Voornamen en familienamen

Inleiding blok 3

Iedere Nederlander heeft tegenwoordig een uniek nummer, het BSN ofwel burgerservicenummer. Dat is een uniek nummer waarmee we bij de overheid bekend zijn, dat door overheidsinstellingen gebruikt wordt om gegevens uit te kunnen wisselen. Die uitwisseling kan daardoor efficiënter verlopen en er zijn minder kans op fouten, persoonsverwisselingen.

De werkelijkheid die we soms in sciencefictionfilms zien, waarbij mensen elkaar met een nummer aanspreken, lijkt hiermee volgens sommigen dichterbij gekomen. Toch zal de traditionele manier om mensen van elkaar te onderscheiden door middel van lettercombinaties, de namen, hiermee niet verdwijnen. Een naam onthoud je nou eenmaal gemakkelijker dan een lange cijfercombinatie.

Om mensen van elkaar te kunnen onderscheiden, geven we ze een naam. Aanvankelijk beperkte zich dat tot één naam, wat wij nu de voornaam noemen. In de loop van de middeleeuwen komt hier een toenaam bij. Deze beide onderdelen van de naam staan in dit blok centraal.

Een van de motieven om stamboomonderzoek te gaan doen, is de vraag naar de herkomst van de familienaam, soms ook de voornaam. Waar komt de naam vandaan, hoe ver gaat deze terug in de tijd, wat is de betekenis ervan?

Als bron komen in dit blok de registers van naamsaanneming aan de orde. En daarnaast bespreken we de privacykant van het onderzoek. Hoe ga je als onderzoeker om met de gegevens van levende personen? Ten slotte leert u hoe u onderzoekers kunt vinden die onderzoek doen naar families waarin ook u geïnteresseerd bent.

Inhoud leereenheid 5

Voornamen en familienamen

- 1 Voornamen
- 2 Familienamen
- 3 Registers van naamsaanneming
- 4 Ontwikkelingen in het Nederlandse naamrecht
- 5 Genealogisch onderzoek en privacy
- 6 Contact met andere onderzoekers

Opgaven

Zelftoets

Terugkoppeling

- Antwoorden op de zelftoets
- Uitwerking van de opgaven

Leereenheid 5

Voornamen en familienamen**1 Voornamen**

De Sociale Verzekeringsbank (SVB) houdt op zijn website (www.svb.nl) bij wat de twintig meest populaire voornamen zijn. Dat doen ze op basis van de aanvragen voor kinderbijslag. De SVB heeft daarnaast de meest populaire voornamen van Nederlanders geboren in 1942 gezet. Die zijn ontleend aan de aanvragen voor AOW. Zetten we daarbij de top tien uit 1993, op basis van een NIPO-enquête, dan kunnen we een aantal ontwikkelingen in het geven van voornamen hierin terugzien.

	<i>* 1942</i>	<i>* 1993</i>	<i>* 2010</i>
1	Johannes	Stefan	Sem
2	Jan	Michael	Lucas
3	Cornelis	Mark	Milan
4	Hendrik	Tim	Daan
5	Willem	Peter	Jayden
6	Wilhelmus	Tom	Tim
7	Pieter	Jeroen	Levi
8	Petrus	Martijn	Thomas
9	Antonius	Patrick	Thijs
10	Gerrit	Robin	Jesse

	<i>* 1942</i>	<i>* 1993</i>	<i>* 2010</i>
1	Maria	Anna	Sophie
2	Johanna	Stefanie	Julia
3	Anna	Laura	Emma
4	Cornelia	Lisa	Lotte
5	Wilhelmina	Susan	Eva
6	Elisabeth	Lisanne	Lisa
7	Catharina	Lotte	Lieke
8	Hendrika	Nicole	Sanne
9	Adriana	Linda	Noa
10	Petronella	Manon	Anne

Als we het moderne patroon van voornamen geven vergelijken met dat van voor de Tweede Wereldoorlog, dan valt op dat er veel voornamen uit vreemde talen bijgekomen zijn. Daarnaast zijn namen populair geworden die al wel gebruikt werden, maar dan sporadisch, zoals Thijs of Julia.

Deze ontwikkeling hangt samen met het loslaten van het traditionele vernoemingspatroon, waarbij kinderen de voornamen van familieleden

kregen, en de internationalisering van de samenleving, de invloed van media.

Vergelijking van de namen in de verschillende rijtjes laat nog een verschijnsel zien: het verschil tussen de officiële eerste voornaam en de roepnaam is in belangrijke mate verdwenen. Achter Johannes gaan roepnamen schuil als Johan, Hans, Joop, Jan. Elisabeth kan staan voor Lies, Liesbeth of Bets. Het verschil tussen officiële naam en roepnaam gaf ruimte aan een ander verschijnsel dat we in de twintigste eeuw kunnen waarnemen: terwijl kinderen vernoemd bleven worden met hun officiële naam, was er ruimte om te moderniseren door de roepnaam aan te passen. Bij vernoeming werd officieel, in geboortekte en bij doop, de volledige voornaam gehandhaafd, maar de roepnaam werd gemoderniseerd. Een naam die als ‘ouderwets’ ervaren werd, verving men door een moderne variant.

De volgende voorbeelden van meisjes- en jongensnamen laten zien hoe zo’n modernisering van de roepnaam zich in de loop van de twintigste eeuw kon voltrekken.

meisjes

Engeltje	>	Leentje	>	Engelien	>	Angelle
Mijntje	>	Mien	>	Wil	>	Willemijn
Dirkje	>	Thea	>	Dorien		

jongens

Dorus	>	Theo	>	Diederik
Bertus	>	Bart	>	Gijs
Hannes	>	Johan	>	Willem-Jan

De modernisering van het bestaande namenbestand en aanvulling van buitenaf is een verschijnsel dat zich door de eeuwen heen voordoet. Het is dus niets nieuws. Alleen de snelheid van de verandering is ongekend. Daarbij is het loslaten van het vernoemen naar familieleden een radicale breuk met het verleden.

Kinderen werden vernoemd naar de ouders, grootouders, broers en zussen van hun ouders. Zo kunnen we voornamen teruggaand in de tijd in de geschiedenis van een familie volgen, een ‘voornaamreeks’ maken.

Ons voornamenbestand

Het oudste gedeelte van ons voornamenbestand is van Germaanse oorsprong, dat zijn dan namen als Hendrik, Gijsbert, Winfried en Hildebrand, Geertruid, Hildegond en Siburchje. Vanaf de twaalfde eeuw dringen langzamerhand christelijke namen door. In de Nederlanden verspreiden ze zich vanuit Vlaanderen naar het noorden. Het duurde na de kerstening van Nederland dus een aantal eeuwen voordat ook christelijke voornamen op grote schaal gebruikt werden. In Holland hadden de christelijke namen rond 1500 de Germaanse zover verdrongen dat zij inmiddels de meerderheid vormden.

Onder de mannelijke namen kreeg de christelijke voornaam Johannes (inclusief de vele afleidingen ervan) al snel de nummer één positie die hij tot in de twintigste eeuw wist te handhaven.

Onder de vrouwelijke voornamen was er een minder duidelijke nummer een. Maar de namen Anna, Maria, Elisabeth en Catharina bezetten lange tijd de eerste plaatsen.

Na de kerstening van het voornamenrepertoire is het in de loop der eeuwen op kleinere schaal verder aangevuld, bijvoorbeeld uit de klassieke literatuur (Hector, Scipio, Penelope). In de achttiende eeuw kwamen hier door de populariteit van de Franse taal en cultuur Franse voornamen bij. En immigranten namen de afgelopen eeuwen voornamen mee die nu nog voortleven in hun afstammelingen.

Meer dan één voornaam

Wij zijn vertrouwd met het verschijnsel dat mensen met meer dan één voornaam door het leven gaan. Meernamigheid groeit langzaam vanaf de zeventiende eeuw. Voor die tijd is het slechts een enkele keer gesignaleerd. Het gebruik van twee of meer voornamen begint in de sociale bovenlaag en daalt langzaam af langs de sociale ladder. Bij meisjes is meernamigheid eerder ingeburgerd dan bij jongens. In rooms-katholieke kring is het op grotere schaal doorgedrongen dan onder protestanten, vooral dankzij vernoeming van populaire heiligen, niet in de laatste plaats Maria. Ook zijn er regionale verschillen als we kijken naar ontwikkeling en gebruik van meernamigheid.

Meernamigheid heeft deels met 'mode' te maken, maar ook wel met de noodzaak omdat voornamen uit de top drie hun onderscheidend karakter verloren hadden. Jan werd Jan Willem of Gerrit Jan. Van Marie maakte men Annemarie of Marie Louise. Zij onderscheidden zich van andere meervoudige voornamen doordat de samenstelling tot een nieuwe roepnaam werd.

Het aantal voornamen voor één kind nam toe, van twee naar drie, enzo voorts. Het gebruiken van vier of meer voornamen lijkt inmiddels over zijn hoogtepunt heen te zijn.

Officiële voornamen

Bij de invoering van de burgerlijke stand, in het grootste deel van Nederland in 1811, gingen ook de Franse regels voor het geven van voornamen gelden. Volgens die regels mochten alleen voornamen gegeven worden die op de Franse (rooms-katholieke) heiligenkalenders voorkwamen en voornamen uit de klassieke geschiedenis. Dit bleek al snel onuitvoerbaar in Nederland. Allerlei namen van Germaanse oorsprong en bijbelse voornamen vielen daarmee buiten de boot. Daarom paste men in 1815 de wet aan. Alle vanouds in Nederland gevoerde voornamen waren vanaf dat moment toegestaan. Dit soevereine besluit uit 1815 bleef van kracht tot de vernieuwing van het Burgerlijk Wetboek in 1970. Een enkele keer leidden de regels tot een rechtszaak van ouders die het verbod op een bepaalde voornaam niet accepteerden.

Het aantal voornamen dat men een kind mocht geven, was in principe onbeperkt. Dat heeft een enkele keer tot uitwassen geleid, bijvoorbeeld toen een vader zijn zoon de voornamen van het complete Nederlandse voetbalelftal gaf.

Het was niet toegestaan een familienaam (behalve als het een bestaande voornaam was), een patroniem (een vadersnaam als Willemszoon of Jansen) of een ongepaste naam als voornaam voor een kind op te geven. Het tegenwoordige Burgerlijk Wetboek (boek 1, artikel 4) kent alleen nog de familienaam en ongepaste naam als gronden voor weigering van

een voornaam. Een patroniem ‘slipt er nu dus door’, tenzij het tevens een familienaam is. De voornaam Jansen mag dus niet. Het zou sluipenderwijs tot een dubbele familienaam kunnen leiden (Jansen de Groot bijvoorbeeld). Maar de voornaam Sjoerdzoon is inmiddels door een ambtenaar van de burgerlijke stand geaccepteerd, omdat het geen bestaande familienaam is.

De wijziging van een officiële voornaam, zoals deze in de geboorteakte is opgeschreven, gebeurde – en gebeurt nog steeds – bij beschikking van de rechtbank in het arrondissement waar de aanvrager woont. De wijziging vinden we als kantmelding aangetekend in de marge van geboorteakte van betrokkene. In het verleden moest men een heel goede reden hebben om officiële voornamen gewijzigd te krijgen. Tegenwoordig is de overheid daar gemakkelijker in.

Regionale spreiding van voornamen

Bij het bladeren in genealogische bronnen zijn er altijd wel voornamen die ons opvallen omdat we ze als bijzonder ervaren. Namen als Jan, Cornelis, Maria en Johanna komen we in alle delen van ons land tegen, zij het dat ze niet overal even populair waren. Maar kijken we bijvoorbeeld in een Zeeuws geboorteregister dan zullen we typische voornamen tegenkomen als Wisse en Iman voor mannen en Cathelijne voor vrouwen. Friesland kent een groot aantal voornamen die we als typisch Fries herkennen: Sjoerd, Ype, Froukje en Sjoeke. In de Lopikerwaard stuit je regelmatig op een voornaam als Pank (van Pancratius), Okker, Ewout, Kundertje of Emmigje. In het Utrechts-Gelderse grensgebied zijn Maas, Kil, Rengertje en Engeltje opvallende voornamen. En zo zijn uit elke regio wel voorbeelden aan te dragen.

Dergelijke regionale verschillen kunnen meerdere oorzaken hebben. De streekgebonden populariteit van een bepaalde voornaam kan een religieuze achtergrond hebben, de bijzondere verering van een heilige. We herkennen soms de patroonheilige van een kerk of klooster in een plaats.

Er kan ook sprake zijn van een zeker conservatisme, waardoor namen die in de ene regio verdwenen zijn, verdrongen zijn door andere namen, in de andere regio nog tot het namenrepertoire behoren. Ook kan er een taalkundige oorzaak voor regionale verschillen zijn, waardoor namen met een bepaalde uitgang zich regionaal sterk ontwikkeld hebben.

Ook door demografisch toeval kan een bepaalde voornaam zich sterk ontwikkeld hebben: wanneer een bepaalde man of vrouw veel afstammelingen heeft gekregen, kunnen we verwachten dat er verhoudingsgewijs veel zijn die de naam hebben doorgegeven.

Soms is een voornaam in een regio zo bijzonder dat we als we zo’n naam tegenkomen, al kunnen inschatten wat de herkomst er van zal zijn. Zo is er bijvoorbeeld in de omgeving van Woerden de voornaam Hage of Hagen, die in veel gevallen terug zal gaan op de stamvader van de familie Hoogendoorn, Gerrit Hagens (woonde in de Ruige Weide bij Oudewater, overleden 1634). Deze voornaam leeft nog voort in de familie Hoogendoorn en in allerlei families die hier langs vrouwelijke lijn uit stammen.

Informatie over de herkomst en het gebruik van een voornaam kunt u vinden in de voornamendatabase van het Meertens Instituut (<http://www.meertens.knaw.nl/nvb>).

2 Familienamen

Waar komt mijn familienaam vandaan? Dat is een vraag die bij veel aspirant-stamboomonderzoekers leeft. Bij sommige namen kunnen we ons wel voorstellen wat de herkomst zal zijn. Dat geldt bijvoorbeeld voor namen als Brouwer of Timmerman, die van beroepen afgeleid zullen zijn, of Van Boxtel en Van Londen, die van de gelijknamige plaatsnamen zullen komen. Bij andere namen ligt de herkomst er minder dik bovenop. Wat zal de herkomst zijn van namen als Grijpstra, Lels, Slotboom? Mensen die een veel voorkomende familienaam hebben, zijn misschien niet zo nieuwsgierig. Ook al heet je Jansen, De Jong of De Vries dan kan de weg naar de oorsprong van de naam toch een boeiende zoektocht opleveren.

Ontstaan en ontwikkeling

Er is een tijd geweest — in de middeleeuwen — waarin één naam voldoende was om personen van elkaar te onderscheiden. Een man heet Heinric of Theoderic, een vrouw Frenuginde of Adelheid, dat was voldoende.

Vanaf de twaalfde eeuw ontwikkelt zich de tweekamigheid in Nederland. Redenen die hiervoor gegeven worden, zijn de groei van de bevolking en de ontwikkeling van steden. Variatiemogelijkheden in naamgeving waren nodig om gelijknamigen van elkaar te kunnen onderscheiden. Men ging de naam van de vader toevoegen (Hendrik Dickszoon) en beroep (Pieter de smit), eigenschap (Jan de witte) of huisnaam (Arien in de Leeuw).

Bij de verspreiding van het gebruik van tweekamigheid, voornaam plus toenaam, zijn drie bewegingen te herkennen: van het zuiden van de Nederlanden naar het noorden, van stad naar platteland en van de bovenste treden van de maatschappelijke ladder naar beneden.

Dezelfde bewegingen zien we bij de verspreiding van de erfelijkheid van toenames, waarbij ze tot familienaam worden. Dit is een proces dat eeuwen duurde vanaf de late middeleeuwen. En daarbij was de erfelijke naam 'instabiel'. Een al generaties lang gebruikte toenaam kon zo maar ingeruild worden voor een andere. Familienamen vererfden niet alleen in mannelijke lijn, maar ook in vrouwelijke. De zoon nam dan de toenaam van zijn moeder over, of werd met naam en toenaam naar de grootvader van moeders kant vernoemd.

Fixatie bij invoering burgerlijke stand

Het proces van verspreiding van vaste familienamen was bij de invoering van de burgerlijke stand niet voltooid. Als het zonder deze invoering, waarbij namen werden gefixeerd, al zover gekomen was. Er waren bij de invoering van de burgerlijke stand delen van Nederland waar men nog geen erfelijke toenaam kende, of waar alleen de maatschappelijke bovenlaag ze gebruikte. In Holland was je in het midden van de achttiende eeuw een uitzondering als je geen vaste familienaam had. Op het Friese platteland had toen nog maar vijf tot tien procent een erfelijke familienaam, en in de stad vijfentwintig tot vijftig procent.

Waar de erfelijke familienaam niet was doorgedrongen, voldeden blijkbaar andere systemen van naamgeving, bijvoorbeeld patroniemen of boerderijnamen. Men gebruikte een 'patroniem' (vaders naam) of

huisnaam, die per generatie kon wisselen. Jan de zoon van Gerrit heette dan Jan Gerrits, diens zoon Cornelis werd Cornelis Jansen, en diens zoon Dirck noemde men Dirck Cornelissen.

Tot de invoering van de burgerlijke stand was het ook bij hen die een vaste familienaam hadden, vaak de gewoonte hier een patroniem aan toe te voegen. Denk maar aan onze zeehelden Michiel Adriaensz de Ruijter en Maarten Harpertsz Tromp. Na de invoering van de burgerlijke stand mocht dit officieel niet meer. Maar het duurt nog meerdere decennia totdat het gebruik van een patroniem in combinatie met een vaste familienaam uit de akten van de burgerlijke stand verdwijnt.

Het gebruik van de naam van de boerderij waar men woonde als toenaam was vooral in het oosten van ons land de gewoonte. Iemand die op het erf Riekerink woonde, heet dan bijvoorbeeld Jan Riekerink. Diens zoon Willem die trouwde met een dochter van het erf Alink en daar ging inwonen, ging Willem Alink heten. In sommige Oost-Nederlandse dorpen bestaat deze gewoonte nog steeds en kent men de mensen beter bij hun 'boerderijnaam' dan bij hun familienaam. Ook deze persoonsnamen ontleend aan boerderijnamen fixeerden bij de invoering van de burgerlijke stand. Opvallend zijn daarbij de familienamen die uit twee delen bestaan en beginnen met Olde of Nije(n): Olde Agterhuis, Olde Bekkink, Olde Riekerink, Olde Wieverink, Nijen Twilhaar of Nije Bijvank.

Uit het voorgaande kunnen we opmaken dat de volkswijsheid 'iedereen kreeg van Napoleon een familienaam' niet juist is. Veel mensen hadden al een familienaam of hun bestaande toenaam, bijvoorbeeld een patroniem of boerderijnaam werd gefixeerd. Een deel van de mensen die nog geen vaste familienaam hadden, liet een bestaande of nieuwe naam vastleggen in de registers van naamsaanneming (zie hierna paragraaf 3). Na de invoering van de burgerlijke stand lagen de familienamen vast. Het was alleen nog mogelijk bij Koninklijk Besluit je naam te laten veranderen, en daar moest je goede redenen voor hebben. In de beginperiode van de burgerlijke stand zie je nog dat er niet zo zorgvuldig met de spelling van familienamen wordt omgegaan, waardoor spellingvarianten ontstaan. Maar spontane uitbreiding van het namenrepertoire is niet meer mogelijk. Nieuwe namen ontstaan alleen nog door naamswijziging, zoals de aannemer Rothuizen die zijn naam liet veranderen in Rotshuizen, of leden van een familie Kloot die de nieuwe naam Cluistra kregen. Daarnaast zijn het vooral immigranten die nieuwe familienamen meenemen en daarmee ons namenrepertoire uitbreiden.

Typen familienamen

We kunnen onze familienamen onderbrengen in een aantal typen. Een gebruikelijke indeling is die in de vier volgende groepen: afstammingsnamen, geografische namen, beroepsnamen en eigenschapsnamen. Afstammingsnamen geven een familierelatie aan. Vooral het 'zoon van' komt in deze namengroep voor. De meeste zijn versteende patroniemen. Voorbeelden zijn Willems, Lievense, Pieterse, Karelse, Alberda, Jansma, Dolfing, Simonis (Latijn) en Hermanides (Grieks). Soms is aan de verwantschapsnaam de streek van herkomst te herkennen.

Geografische namen zijn afgeleid van de herkomstplaats (herkomstnamen) of het woonadres (adresnamen). De vele namen met het tussenvoegsel 'van' horen tot deze groep. Het zijn de namen die de plaats aangeven waar de persoon vandaan kwam waaraan deze naam is ontleend: Van Maastricht, Van Arnhem, Van Montfoort. Ook namen als De Braban-

dere, De Zeeuw, Den Hollander, Schouwenaar (= van Schouwen) horen hierbij en veel Friese namen op -stra (Sneekstra, Stienstra).

Als voorbeeld van namen die aan het woonadres zijn ontleend, kunnen de eerder genoemde boerderijnamen gelden, zoals Van den Eshof, Van de Botterblom, Zielhorst, Van Middelaar, maar ook namen als Ten Brink, Van der Weide, Van der Poel, Van Dijke.

In de beroepsnaam kunnen we direct het beroep herkennen, of indirect door een object dat met het beroep te maken heeft: Den Draaier, Veerman, Klompenhouwer, Timmerman, De Smidt, Mulder, Visscher of Ketel, Lepel, Van der Leest (schoenmaker), Stijf (stijfsmaker).

De eigenschapsnaam, die afgeleid is van een kenmerk van de eerste naamdrager: (haar)kleur (De Wit, Zwart), karakter (De Goede, Den Braven), leeftijd (De Jong, Grijsaard), lengte (De Korte, De Lange), enzovoorts. Niet elke familienaam zal – ook niet na het opstellen van de naamreeks – eenvoudig te duiden zijn. Als we de eerste voerder van een familienaam hebben gevonden, dan zal het vaak toch lastig zijn vast te stellen waarom hij een bepaalde naam is gaan gebruiken. En teruggaand in de tijd zullen we ontdekken dat namen verbasterd zijn. Dit gebeurde bijvoorbeeld met namen van buitenlandse oorsprong.

Spreading van namen: de volkstelling van 1947 en GBA 2007

De gegevens van de Volkstelling van 1947 – Nederland telde toen 9,5 miljoen inwoners – zijn door naamkundigen geanalyseerd. Op basis hiervan konden zij het voorkomen en de spreiding van familienamen in Nederland onderzoeken. Zo was een top tien van familienamen op te stellen, naar aantal naamdragers:

	<i>naam</i>	<i>aantal</i>
1	De Jong	55.256
2	De Vries	49.298
3	Jansen	49.213
4	Van den / Van der Berg	37.678
5	Bakker	37.483
6	Van Dijk	36.578
7	Visser	34.721
8	Janssen	32.824
9	Smit	29.783
10	Meijer / Meyer	28.256

De statistische gegevens over de verspreiding van namen zijn gepubliceerd in het seriewerk *Nederlands repertorium van familienamen* (14 delen, Zutphen 1963-1988). Het Meertens Instituut heeft de gegevens verwerkt in de Nederlandse Familienamenbank (<http://www.meertens.knaw.nl/nfb>). Daar kunt u een indruk krijgen van de oorsprong, betekenis en spreiding van een familienaam die u interesseert.

Door de bewerking van de volkstellinggegevens krijgen we ook een goed beeld van de geografische spreiding van bepaalde naamsoorten.

Voor Friesland en Groningen zijn namen typerend die eindigen op -a, -ma, -sma, -stra of -inga. In Groningen eindigt een opvallend aantal namen op -ker of -(t)jer (Woltjer). Deze uitgang houdt verband met de herkomst of het beroep van de eerste naamdrager. In Drenthe eindigt

zo'n tien procent van de namen op -ing of -ink. Daar zijn de namen op -ies opvallend (Luichies, Ebelties). Dat zijn van oorsprong patroniemen. Veel voorkomend in Overijssel zijn namen op -ink (tien procent, voorbeeld Jannink), -huis (vier procent, voorbeeld Kamphuis) en met het voorvoegsel te, ter of ten (drie procent). Ze zijn meestal ontleend aan boerderijnamen.

Namen eindigend op -ink komen ook veel voor in Gelderland (zes procent), vooral in de Achterhoek. In deze provincie zijn verder opvallend namen op -sen (versteende patroniemen meestal, zeven procent) en herkomstnamen (vijf procent).

In Noord-Brabant komen ook veel herkomstnamen voor, vooral met Brabantse plaatsnamen: Van Liemt, Van Boxtel, Van Tilburg.

Opvallend in Zeeland zijn de (versteende) patroniemen op -se (zeven procent): Janse, Louwerse, Dingemanse, Lievense en Jobse.

In de Nederlandse Familienamenbank zijn ook de familienamen opgenomen die in 2007 in de Gemeentelijke Basisadministratie Persoonsgegevens voorkwamen. Dat zijn er ruim 300.000, bijna drie keer zo veel als er in 1947 voorkwamen. Veel nieuwkomers die zich na de Tweede Wereldoorlog in Nederland vestigden, namen een familienaam mee die nog niet in het Nederlandse familienamenrepertoire voorkwam. Je kunt op de website van de Familienamenbank de spreiding van een naam over het land per gemeente bekijken en zien hoeveel keer de naam voorkomt.

3 Registers van naamsaanneming

Bij de invoering van de burgerlijke stand, in het grootste gedeelte van Nederland in 1811, verplichtte de overheid wie nog geen vaste familienaam had, er een te laten registreren. Deze registratie gebeurde bij het plaatselijke gemeentehuis en in de zogenaamde 'registers van naamsaanneming'. In streken waar de vaste achternaam al gangbaar was, ontbreekt zo'n register of vinden we slechts enkelen ingeschreven. Dit zijn dan vaak de ter plaatse wonende joden, omdat onder hen zo'n gefixeerde naam nog niet zo gewoon was. In streken waar de vaste familienaam nog niet ingeburgerd was, bevatten de registers veel meer inschrijvingen. Het kostte soms wat moeite iedereen in het gareel te krijgen. Daarom werd na een Koninklijk Besluit van 8 november 1825, dat hiertoe opriep, in 1826 de exercitie uit 1811-1812 nog eens herhaald. Wie dit nog niet had gedaan, moest alsnog een vaste familienaam laten registreren. De oproep was — blijkens de tekst van het Koninklijk Besluit — vooral gericht tot degenen die zich nog van veranderlijke boerderijnamen bleven bedienen.

Een akte van naamsaanneming noemt de aangever van de naam, de familienaam die hij aanneemt, voor wie hij nog meer optreedt (bijvoorbeeld broers en zussen, kinderen), leeftijd. Niet altijd ging het om een nieuwe naam. Soms kwam men een naam aangeven die al langer in de familie in gebruik was en die al dan niet in bronnen is terug te vinden. De registers van naamsaanneming zijn in enkelvoud opgemaakt. De meeste originele exemplaren liggen bij de regionale historische centra in de provinciehoofdsteden die de rijksarchieven in de provincie beheren, enkele in het archief van een gemeente. Het Centraal Bureau voor Genealogie bezit een aantal ervan op microfiche. De inhoud van de Friese registers is gepubliceerd en bovendien te raadplegen op de website van Tresoar (www.tresoar.nl).

Dat sommigen bij de aanneming van hun familienaam de spot wilden drijven met de Franse 'bezetter' en uit protest een lachwekkende naam aannamen, berust op een mythe. Uit de aangenomen namen blijkt dat men hier serieus mee omging en zich waarschijnlijk bewust was van de consequenties van het aannemen van een lachwekkende of bespottelijke naam. De familienamen die met de verplichte naamsaanneming in verband gebracht worden, zijn dan ook vaak veel ouder. Dit geldt bijvoorbeeld voor de naam 'Naaktgeboren', die dateert uit het midden van de zeventiende eeuw.

Praktijkvoorbeeld akte van naamsaanneming

We gaan op de website van Tresoar (www.tresoar.nl) op zoek naar de akte van naamsaanneming van Sipke Ritsma uit Britsum. In het pull down-menu 'direct naar' aan de linkerkzijde kiezen we 'Familienamen 1811' en typen vervolgens de naam Ritsma in het zoekveld van het scherm dat verschijnt. Onder de 11 zoekresultaten vinden we de akte die de moeder van Sipke heeft laten opmaken. Sipke ondertekent de akte namens zijn moeder en gebruikt daarbij zijn patroniem in combinatie met zijn geregistreerde familienaam. De inhoud van de akte vatten we als volgt samen voor in de familieadministratie.

28 december 1811. Voor de maire van Jelsum verschijnt Klaaske Sipkes, wed. Saake Minnes, wonende te Britsum. Zij verklaart de familienaam Ritsma aan te nemen. Haar kinderen zijn Minne 27, Sipke 25, Dieuke 21, Teertje 16 en Winkje 14 jaar. Ondertekening 'Sipke Saakes Ritsma per order min moeder' (in opdracht van mijn moeder).

En we maken de volgende bronverantwoording:

Tresoar, website (www.tresoar.nl), Register van naamsaanneming Jelsum, deel 1 folio 14 verso; scan origineel gezien 1 november 2008.

4 Ontwikkelingen in het Nederlandse naamrecht

Na de invoering van de burgerlijke stand lag de familienaam zoals eerder gezegd in principe vast. Wijziging ervan was alleen nog mogelijk bij Koninklijk Besluit. Elk kind kreeg de familienaam van de wettige vader en bij het ontbreken hiervan van de moeder. Erkende de vader een kind uit een niet-huwelijkse relatie, dan kreeg het zijn naam.

Met ingang van 1 januari 1998 zijn in Nederland de mogelijkheden verruimd. Kinderen van een echtpaar krijgen nog steeds in principe de familienaam van de vader. Maar de mogelijkheid bestaat nu om te kiezen voor de familienaam van de moeder. Men moet deze keuze kenbaar maken bij het eerste kind. Deze keuze geldt dan wel voor alle kinderen die uit dat huwelijk worden geboren. Erkent de vader zijn kind uit een niet-huwelijkse relatie, dan houdt het in principe de naam van de moeder, tenzij beide ouders voor de naam van de vader kiezen. Als een kind meerderjarig wordt, kan het de eerdere keuze van de ouders alsnog ongedaan maken en voor de andere naam kiezen (de moeders naam als het de naam van de vader heeft gekregen en andersom).

Betekent deze keuzemogelijkheid dat het in de toekomst voor stamboomonderzoekers moeilijkheden oplevert om mensen terug te vinden die van naam veranderd zijn? De gegevens worden goed vastgelegd in de burgerlijke stand. Het zal daarom niet al te veel problemen opleveren.

5 Genealogisch onderzoek en privacy

Wie genealogisch onderzoek doet, wordt vroeg of laat geconfronteerd met de vraag hoe het zit met de privacy van de familieleden waarover gegevens verzameld worden. Mag iedereen zo maar genealogische gegevens verzamelen en deze vervolgens uitwisselen of publiceren, in een boek of op een internetsite?

Het belang van dit onderwerp wordt onderstreept door het feit dat eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer verankerd is in de Nederlandse grondwet. Dit is nader bij wet geregeld en er is een instelling in het leven geroepen die toeziet op de handhaving hiervan: het 'College Bescherming Persoonsgegevens' (internet www.cbpweb.nl) in Den Haag. De privacywetgeving is van toepassing op de verwerking van gegevens over levende personen voor niet-persoonlijk gebruik. Als u alleen informatie verzamelt voor eigen gebruik, bijvoorbeeld in uw genealogische computerprogramma, dan is de wet niet van toepassing.

De meeste genealogen willen echter ooit met hun informatie naar buiten treden, dat kan zijn via uitwisseling van gegevens met een collega-genealoog of door publicatie in een boek of op internet. De privacywetgeving is niet exact toegesneden op de praktijk van het genealogisch onderzoek. De privacywet gaat uit van zelfregulering van sectoren op basis van de principes die in de wet zijn geformuleerd. De volgende beginselen zijn daarbij van toepassing:

- 1 Stel betrokkene op de hoogte.
- 2 Geef hem/haar inzage in de gegevens en wijzig desgevraagd.
- 3 Vraag toestemming voor publicatie.

Door iemand op de hoogte te stellen dat zijn gegevens in uw bestand zitten, geeft u hem of haar de gelegenheid het 'zelfbeschikkingsrecht' over zijn/haar gegevens uit te oefenen. Hoe u aan deze informatie gekomen bent, doet er niet toe. Al hebben de feiten al eerder in de krant gestaan. Inzage in de gegevens is ook in uw belang omdat betrokkene aan kan geven of ze juist zijn en hij of zij ze eventueel aan kan vullen. Kloppen de gegevens niet, dan kunt u ze wijzigen. De meeste mensen hebben geen bezwaar tegen opname van hun gegevens in een gedrukte publicatie. Zij juichen het zelfs vaak toe dat iemand de moeite neemt de familie in kaart te brengen. Een enkeling denkt hier echter anders over. Met name bij publicatie op internet is men soms wat terughoudender in het geven van toestemming. Een genealoog zal dit moeten respecteren.

Om problemen te voorkomen, kiezen genealogen er wel voor bij publicatie of uitwisseling de gegevens over nog levende personen, of alle personen die na een bepaald jaar geboren zijn, niet op te nemen. Zij besluiten dan bijvoorbeeld de gegevens weg te laten van personen die geboren zijn na 1900. Sommige genealogische computerprogramma's bieden de gelegenheid levende personen of personen geboren na een bepaald jaar uit te filteren.

Verwerkingen van persoonsgegevens die onder de wet vallen, moeten gemeld worden bij de toezichthoudende instanties, in Nederland het College Bescherming Persoonsgegevens (CBP). Dat kan zo zijn toezichthoudende taak uitoefenen. Voor genealogische bestanden geldt deze meldingsplicht voor zover de wet van toepassing is. Bestanden waar geen levenden in zitten en bestanden die voor persoonlijk gebruik aangelegd zijn, vallen hier niet onder. Wie zijn genealogie — met levenden — op internet publiceert of een bestand uitwisselt met een

andere genealoog, moet dit melden. Wie zijn gegevens publiceert in een boek of tijdschrift hoeft dit niet te melden. Vrijstelling van de meldingsplicht betekent niet dat de genealoog daarmee ontslagen is van zijn verantwoordelijkheid naar betrokkene toe, zoals deze hiervoor werd aangegeven: op de hoogte stellen, inzage geven, desgevraagd wijzigen en toestemming voor publicatie vragen. Nadere informatie over de melding is te vinden op de website van het CBP.

6 Contact met andere onderzoekers

Stamboomonderzoek is een populaire hobby. Misschien zijn er daarom wel genealogen die – zonder dat u dat weet – naar dezelfde familie of families onderzoek doen als u. Zo'n onderzoeker kan zijn resultaten gepubliceerd hebben. Is dit niet het geval, dan heeft uw collega-genealoog zijn onderzoek misschien aangemeld bij het Centraal Bureau voor Genealogie of de Nederlandse Genealogische Vereniging (NGV). U kunt ook zelf uw onderzoek hier aanmelden om reacties van andere onderzoekers uit te lokken. U geeft de genealogische gemeenschap daarmee bovendien iets terug. In leereenheid 2, paragraaf 5, bespraken we in dit verband onder andere het 'lopend onderzoek' op de website van het Centraal Bureau voor Genealogie en de 'contactdienst' van de Nederlandse Genealogische Vereniging. Op internet zijn daarnaast ook andere sites van belang, bijvoorbeeld www.geneanet.org of www.genealogieonline.nl.

Andere mogelijkheden om in contact te komen met medeonderzoekers zijn mailinglists, forums en nieuwsgroepen. Bij een mailinglist stuurt u een bericht naar een centraal e-mailadres voor deze lijst en van daaruit wordt dit bericht verspreid onder allen die zich aangemeld hebben. De leden van een mailinglist interesseren zich voor een bepaald genealogisch onderwerp, bijvoorbeeld adel, of onderzoek in een bepaalde provincie. Zij wisselen vooral kennis uit. Zo is er voor elke Nederlandse provincie, met uitzondering van Flevoland, een genealogische mailinglist. De adressen waarop u zich hiervoor aan kunt melden, vindt u op de website van het Centraal Bureau voor Genealogie (www.cbg.nl) onder de links.

Een forum bestaat uit een aantal publieke discussiepagina's op het World Wide Web. Via een webbrowser kunt u via speciale formulieren vragen stellen over verschillende onderwerpen. De onderwerpen zijn meestal in verschillende rubrieken gerangschikt. U kunt nieuwe discussies starten of reageren op vragen van anderen. Om op internet te kunnen of mogen reageren, moet u zich vaak eerst registreren. Het forum van het Centraal Bureau voor Genealogie staat op de website www.cbg.nl. Veel bezocht is het Stamboomforum (www.stamboomforum.nl).

Een nieuwsgroep is een ontmoetingsplek op internet waar door de deelnemers berichten naar toe gestuurd worden. U kunt zich via uw nieuwsgroepprogramma (bijvoorbeeld Outlook Express of Netscape News) hierop abonneren. Veel genealogische nieuwsgroepen hebben het woord 'genealogy' in hun adres staan. Nadat u een van de nieuwsgroepen geselecteerd heeft en u zich aangemeld heeft, kunt u berichten lezen en zelf insturen. De bekendste nieuwsgroep voor Nederlandse en Vlaamse genealogen is [soc.genealogy.benelux](http://groups.google.com/group/soc.genealogy.benelux) (<http://groups.google.com/group/soc.genealogy.benelux>). Andere nieuwsgroepen vindt u onder de links op www.cbg.nl. Allerlei onderwerpen komen in de nieuwsgroepen aan de orde. Misschien is de vraag waar u mee zit, al eerder ter sprake

geweest in een nieuwsgroep. Oude berichten kunt u doorzoeken via de zoekmachine Google (www.google.com). Kies daarbij voor 'discussiegroepen' en vul vervolgens een zoekterm in.

OPGAVE 5.1

Zoek op de website van Tresoar (www.tresoar.nl) de akte van naamsaanneming van Sieds Schilstra uit IJlst.

- a Maak een samenvatting van de akte voor de familieadministratie.
- b Maak een bronvermelding.

OPGAVE 5.2

Wat voor type familienaam is volgens de Nederlandse Familienamenbank de naam Slettenhaar, in welke provincie kwam deze bij de volkstelling van 1947 het meeste voor?

OPGAVE 5.3

Een van uw voorouders heet Evert du Verge. Hij leefde in de tweede helft van de achttiende eeuw in Harderwijk en was gehuwd met Evertje van Wessel. Zoek in de discussiegroep soc.genealogy.benelux (<http://groups.google.com/group/soc.genealogy.benelux>) of er informatie over hem te vinden is.

OPGAVE 5.4

Zoek in het Stamboomforum (www.stamboomforum.nl) wie onderzoek doet naar de familie Dangremond.

ZELFTOETS

1 Welke van de volgende beweringen is juist?

Bij de invoering van de burgerlijke stand

- a kreeg iedereen van Napoleon een familienaam.
- b werden bestaande familienamen gefixeerd en nieuwe geregistreerd.
- c lieten alle Nederlanders hun familienaam registreren.
- d moest iedereen een nieuwe familienaam aannemen.

2 Welke van de volgende beweringen is juist?

- a Voornaamwijziging gebeurt bij beschikking van de rechtbank, wijziging van de familienaam bij Koninklijk Besluit.
- b Wijziging van voornaam of familienaam gebeurt bij Koninklijk Besluit.
- c Wijziging van voornaam of familienaam gebeurt bij beschikking van de rechtbank.
- d Wijziging van de familienaam gebeurt bij beschikking van de rechtbank, voornaamwijziging bij Koninklijk Besluit.

3 U gaat een familieboek uitgeven. Als u in de geest van de Wet Bescherming Persoonsgegevens wilt publiceren, wat doet u dan?

- a U hoeft geen toestemming te hebben van levende personen en meldt het boek ook niet aan bij het College Bescherming Persoonsgegevens
- b U hoeft geen toestemming te hebben van levende personen, maar meldt wel de publicatie aan bij het College Bescherming Persoonsgegevens.
- c U vraagt toestemming aan levende personen voor de publicatie van hun gegevens en meldt de publicatie niet aan bij het College Bescherming Persoonsgegevens.
- d U publiceert de gegevens van nog levende personen met hun toestemming en u meldt de publicatie aan bij het College Bescherming Persoonsgegevens.

TERUGKOPPELING

Antwoorden op de zelftoets

- 1 b
- 2 a
- 3 c

Uitwerking van de opgaven

- 5.1 Op de website www.tresoar.nl ga je naar het pull down-menu 'Direct naar' en kies voor 'Familienamen 1811'. Typ in het zoekveld de naam Schilstra. Kies uit de resultaten Sieds Schilstra uit IJlst en ga naar de afbeelding.

3 januari 1812. Voor de maire van IJlst verschijnt Sieds Lourens Schilstra, herbergier, wonende te IJlst. Hij verklaart te behouden de naam Schilstra, 'welke hij van ouds heeft'. Zijn kinderen zijn Lourens 15 en Harmen 7 jaar. Ondertekening 'Sieds Schilstra'.

(Tresoar, website (www.tresoar.nl), Register van naamsaanneming IJlst, deel 1 folio 59; scan origineel gezien [datum raadpleging].)

- 5.2 Ga naar <http://www.meertens.knaw.nl/nfb/> en typ de naam Slettenhaar in het zoekveld. In het resultaat vindt u dat het een adresnaam is die in Overijssel het meeste voor kwam, 179 keer (klik op het woord 'provinciekaart').
- 5.3 Ga naar www.google.nl. Midden boven staat 'meer'. Klik dat aan en kies voor 'Discussiegroepen'. Typ "Evert du Verge" (tussen aanhalingstekens) in het invulveld. Er verschijnt een zoekresultaat in de nieuwsgroep. Het bericht is in 2004 geplaatst door Bep & Albert Veldhuis-Hoeve en gaat inderdaad over uw voorouders. U kunt — via het gepresenteerde e-mailadres — contact zoeken met de schrijvers. Misschien hebben zij inmiddels meer informatie.
- 5.4 Klik op 'Wie (onder)zoekt wie' op de pagina www.stamboomforum.nl. Typ de naam Dangremond in het invulveld. Als resultaat verschijnt de naam van Piet Bruins die onderzoek doet naar een familie met die naam. U kunt contact met hem leggen. De resultaatpagina geeft nog andere verwijzingen naar informatie op de familie Dangremond.